

УДК 378.1:504.3

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2025.eco.5-62.2.11>

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ УЧАСТЬ В ЕКОЛОГІЧНИХ КОНКУРСАХ

Філенко О.М., Сакун А.О., Тихомирова Т.С., Босюк А.С.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

вул. Кирпичова, 2, 61002, м. Харків

Antonina.Sakun@khpi.edu.ua

Рівень екологічної культури визначає вектор розвитку суспільства та залежить від сукупності рівнів екологічної культури кожного члена суспільства. Без формування високого рівня екологічної культури та екологічної свідомості населення розвиток країни у відповідності до концепції сталого розвитку не можливий. Процес формування екологічної культури є складним та триває впродовж всього життя. Заклади освіти та оточення особистості відіграють ключову роль у формуванні екологічної культури.

Новизна даної роботи полягає в систематизації процесу організації конкурсів на екологічну тематику та опрацюванні результатів участі школярів з точки зору формування екологічної культури.

Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю пошуку нових, сучасних методик та способів формування екологічної культури у школярів, які є цікавими для них й відповідають тенденціям молодіжних субкультур.

Практичний багаторічний досвід організації та проведення конкурсів на екологічні тематики для школярів дозволив сформулювати основні критерії для успішної реалізації таких заходів. Одним з головних критеріїв є добровільність участі школярів, що є запорукою того, що учасниками стануть виключно ті, кому екологічні проблеми дійсно близькі та хто вже замислюється над збереженням довкілля та має певний рівень екологічної свідомості та екологічної культури. Важливим є також побудова комунікаційної стратегії з використанням соціальних мереж для поширення інформації про конкурс. Конкурс відеоробіт на екологічну тематику є перспективним та сучасним форматом конкурсу, який відповідає молодіжному захопленню та моді фіксувати все на відеокамеру та поширювати у соціальних мережах. Видача сертифікатів (подяк, грамот) окремо директорам закладів освіти, окремо вчителям, які допомагають учням готувати роботи, та окремо учасникам – школярам, не тільки є відзнакою внеску чи шкалою успішності. Наявність сертифікатів може бути використано учасниками для підтвердження цілої групи soft skills (м'яких навичок), наприклад «креативність», «тайм менеджмент», «командна робота», «лідерство» тощо, що може стати у нагоді для школярів – при складанні перших академічних резюме чи резюме для пошуку роботи. *Ключові слова:* екологічна культура, екологічна свідомість, освіта задля сталого розвитку, екологічна компетенція, конкурс.

Practical experience in forming the environmental culture of schoolchildren through participation in environmental competitions. Filenko O., Sakun A., Tykhomirova T., Bosiuk A.

The level of ecological culture determines the direction of societal development and depends on each member of society's level of ecological awareness. Without a high level of ecological culture and environmental awareness among the population, it is not possible for the country to develop in accordance with the concept of sustainable development. The process of forming ecological culture is complex and continues throughout life. Educational institutions and the individual's environment play a key role in this process.

This work is novel in that it systematises the organisation of competitions on environmental topics and the processing of schoolchildren's participation results from the perspective of ecological culture formation.

The study's relevance lies in the need to find modern, engaging methods of forming ecological culture in schoolchildren that correspond to youth subculture trends.

Our many years of practical experience in organising and conducting environmental competitions for schoolchildren have enabled us to formulate the main criteria for successfully implementing such events. One of the main criteria is voluntary participation, which guarantees that only those with a genuine interest in environmental issues and a certain level of environmental awareness and culture will participate. It is also important to develop a communication strategy that uses social networks to publicise the competition. A competition for video works on environmental topics is a modern and promising format, corresponding to the enthusiasm and fashion among young people to record everything on video and share it on social networks. Certificates (gratitude, diplomas) should be issued separately to principals, teachers who help students prepare works, to participants – schoolchildren. Such certificates is not only a distinction of contribution or success scale. The presence of certificates can be used by participants to confirm a whole group of soft skills, such as “creativity”, “time management”, “teamwork”, “leadership”, etc., which can be useful for schoolchildren when compiling their first CV or resume. *Key words:* ecological culture, ecological awareness, education for sustainable development, ecological competence, competition.

Постановка проблеми. Формування екологічної культури – це багаторівневий та тривалий процес, у кому ключову роль відіграють заклади освіти та оточення особистості. Знання, навички та вміння, які є основою для формування певного рівня екологіч-

ної культури та екологічної свідомості, набуваються як під час формальної освіти у закладах освіти, так й під час неформальної та інформальної освіти. Стверджувати, що якийсь з способів формування екологічної культури є пріоритетним чи головним не

коректно, джерела формування екологічної культури скоріш доповнюють один одного. Одним з джерел, які формують екологічну свідомість та сприяють підвищенню рівня екологічної культури, є конкурси на екологічні тематики. Організація та проведення таких конкурсів має свої особливості, особливо під час дії військового стану.

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю пошуку нових, сучасних методик та способів формування екологічної культури у школярів, які є цікавими для них й відповідають тенденціям молодіжних субкультур.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Тема дослідження пов'язана з практичною реалізацією засад державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, закріплених у ст. 6 Закону України «Про освіту» [1], у якій формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля є одним з обов'язкових елементів освіти в цілому, а також сприяє формуванню обов'язкової екологічної компетенції, яка необхідна для досягнення мети повної загальної середньої освіти, як зазначено у ст. 12 цього ж закону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна компетенція формується у школярів під час формалізованих уроків та позашкільних активностей, набуваючи головного значення для формування загальної екологічної культури та екологоорієнтованої поведінки. Діяльнісний підхід до формування екологічної компетенції є важливим механізмом реалізації екологічної освіти, особливо для школярів молодшого віку, оскільки через діяльність дитина пізнає навколишній світ і набуває досвіду природоохоронної поведінки [2]. Серед методологічних засад формування екологічної компетентності школярів автори [3] виділяють безперервність формування компетенції, а компонентами сформованості виступає єдність когнітивний компоненту, операційно-діяльнісного компоненту та емоційно-ціннісного компоненту. Автор [4] наголошує, що екологічна свідомість та екологічна культура починає формуватися ще у дошкільному віці, проведені ним дослідження європейського досвіду показали, що традиційні форми, методи та прийоми роботи з дітьми під час ознайомлення їх з природним довкіллям є малоефективними. Деякі дослідники, наприклад [5] пропонують зосереджуватися на творчих завданнях для формування екологічної компетентності. Активно розвиваються дослідження проблеми та підходів до формування екологічної компетенції для школярів з інтелектуальними порушеннями, що свідчить про глибоку інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами у сучасну освіту [6].

Проектний підхід до формування екологічної компетентності школярів старшого віку є най-

більш інноваційним методом на думку авторів [7], інші інноваційні способи формування екологічної культури у школярів, зокрема через участь у т.з. «зелених» школах проаналізовані авторами у [8], нові формати проведення конкурсів для фізики та математики, які можуть бути адаптовані для інших шкільних дисциплін, в тому числі екології, запропоновані авторами [9].

Використання сучасних цифрових інструментів та мобільних пристроїв при вивченні природничих дисциплін, наприклад «Біологія та екологія», «Екологія» на думку деяких дослідників здатне суттєво підвищити як зацікавленість здобувачів до процесу навчання, так й розширити варіативність завдань та забезпечити індивідуальну освітню траєкторію кожного здобувача [10–12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Практичні аспекти реалізації екологічних конкурсів для школярів та їх вплив на формування екологічної культури є малодослідженими. Дана стаття присвячена узагальненню практичного досвіду реалізації різноманітних типів та видів конкурсів на екологічну тематику для школярів, які реалізовувались вищим начальним закладом не педагогічного спрямування.

Новизна. Новизна даної роботи полягає в систематизації процесу організації конкурсів на екологічну тематику та опрацюванні результатів участі школярів з точки зору формування екологічної культури.

методологічне або загальнонаукове значення. Методологічне значення полягає у можливості використання запропонованого підходу до організації та проведення конкурсів на екологічну тематику серед школярів.

Викладення основного матеріалу. Кафедрою хімічної техніки промислової екології НТУ «ХПІ» вже понад 10 років проводиться конкурс есе, коміксів, проєктів та плакатів на екологічну тематику для школярів (далі – конкурс). До пандемії коронавірусу та повномасштабного вторгнення конкурс складався з двох етапів, на першому журі оцінювало роботи заочно, а кращі роботи представлялись учнями на другому очному етапі. Кожного року розширювалась географія учасників та їх кількість. Приймались як індивідуальні, так й колективні роботи.

Головною відмінною конкурсу від інших є добровільність участі та обов'язкові сертифікати всім учасникам. Конкурс не внесений до запланованих регіональними департаментами освіти чи Міністерством освіти та науки. До участі допускались як заклади середньої освіти, так й заклади позашкільної освіти – екологічні гуртки, секції при центрах дитячої та юнацької творчості тощо. Видача сертифікатів (подяк, грамот) окремо директорам закладів освіти, окремо вчителям, які допомагають учням готувати роботи, та окремо учасникам – школярам,

не тільки є відзнакою внеску чи шкалою успішності. Наявність сертифікатів може бути використано учасниками для підтвердження цілої групи soft skills (м'яких навичок), наприклад «креативність», «тайм менеджмент», «командна робота», «лідерство» тощо, що може стати у нагоді для школярів – при складанні перших академічних резюме чи резюме для пошуку роботи.

Одним з факторів поширеності конкурсу стала вдала вибудована комунікаційна стратегія, яка складалась з наступних елементів:

1) Поширення інформації про конкурс через соціальні мережи шляхом розміщення оголошень на офіційних сторінках закладів освіти у соціальних мережах. Такий підхід набагато ефективніший ніж листування електронною поштою. У соціальних мережах на офіційну сторінку закладів освіти, як правило, підписані всі вчителі, частина батьків та учнів. Таким чином ініціатива щодо участі у конкурсі походить від учнів та вчителів, а не нав'язується керівниками.

2) Залучення до участі не тільки вчителів з біології, хімії та екології, а й з інших предметів. Наприклад, конкурс есе є цікавим творчим завданням при вивченні української мови та іноземних мов, створення коміксу – при вивченні інформатики, створення плакату – образотворчого мистецтва, дизайну та технологій.

3) Поширення інформації про конкурс у спільнотах освітян на локальних рівнях, наприклад, у групах «Вчителі біології» у соціальних мережах.

4) Поширення інформації про конкурс на ресурсах екологічних організацій, об'єднань та компаній, які позиціонують себе як ековідповідальні.

5) Зворотній зв'язок при подачі робіт з організаторами конкурсу був швидкий та на високому професійному рівні.

Наведена стратегія вимагає від організаторів конкурсу тривалої комунікації у соціальних мережах з метою отримання дозволу на розміщення інформації на ресурсах інших компаній, проте вкладені

зусилля відбиваються у збільшенні кількості поданих робіт.

Для формування екологічної культури школярів через дослідницькі активності необхідно постійно змінювати зміст та форми таких активностей, а також враховувати тенденції розвитку суспільства та підліткових субкультур. Одним з напрямків сучасного культурного життя є створення відеороликів різної тривалості та на різноманітні тематики. При цьому доступність безкоштовних версій відеоредакторів у смартфонах та простота їх використання сприяють розвитку високого рівня майстерності у відеомонтажі та створенні робіт, які поєднують динамічний рух та статичні зображення (поєднання фото та відеоматеріалів в одному проєкті).

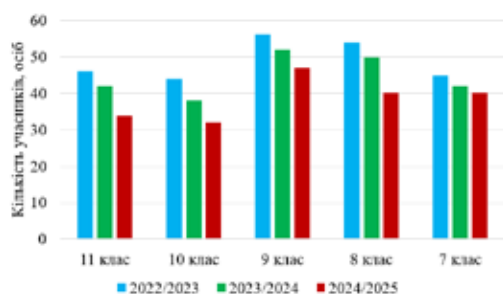
Проаналізувавши дані щодо участі школярів у традиційному конкурсу есе, плакатів та коміксів за останні три навчальні роки (рис. 1а), у 2024/2025 році було прийнято рішення провести додатковий окремий конкурс відеороликів на екологічну тематику з метою залучення великої кількості учасників.

Загалом надійшло 250 готових відеоробів, переважна кількість від учнів 9–11 класів (рис. 2а).

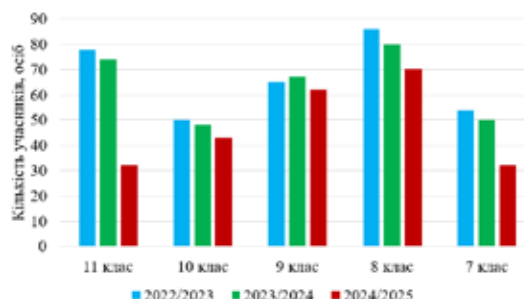
Переважна більшість робіт – це індивідуальні роботи, проте колективні роботи також присутні (рис. 2б). Найактивнішими регіонами стали Харківська та Дніпропетровська області (рис. 2в). Усі роботи були розділені на п'ять категорій, хоча під час оголошення конкурсу обмежень щодо теми, якій повинна бути присвячена відеоробота, не було.

Категорія № 1: екологічні наслідки військових дій – руйнівний вплив війни на довкілля та можливість його відновлення. До цієї категорії було віднесено 19 робіт. Для школярів це доволі нова тема та напрямок екологічних досліджень. Наявність робіт на таку тематику засвідчує зацікавленість молоді у сталому розвитку суспільства під час післявоєнної відбудови.

Категорія № 2: екологічні проблеми в містах та селах – забруднення повітря, води, ґрунтів, проблеми утилізації відходів у різних регіонах. У цій категорії було визначено 34 роботи. Для формування високого

а

б

Рис. 1. Динаміка зміни кількості учасників конкурсу

а – кількість есе поданих на конкурс; б – кількість коміксів та плакатів, поданих на конкурс

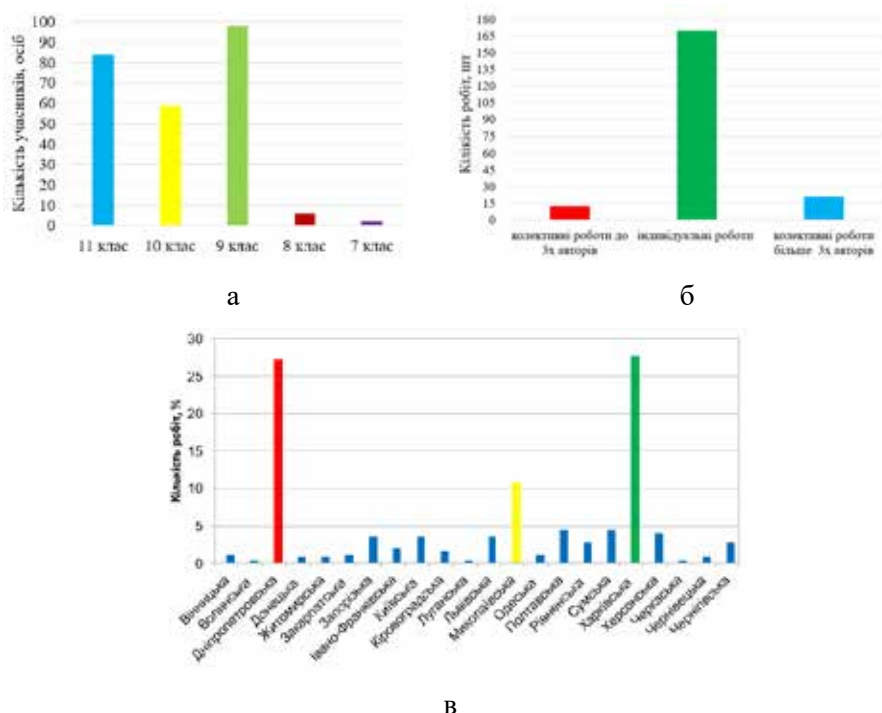

Рис. 2. Учасники конкурсу відеоробіт на екологічну тематику

рівня екологічної культури необхідно, перш за все, розуміння змісту екологічної проблеми, її фіксація та вплив на людину саме у місці її постійного проживання. З цієї точки зору роботи даної категорії сприяють підвищенню загального рівня обізнаності школярів та їх оточення про локальні екологічні проблеми та розумінню наближеності екологічної проблеми до людини.

Категорія № 3: екологічні проблеми навколишнього середовища – збереження біорізноманіття, знищення природних екосистем, зміни клімату. У цій категорії виділено найбільшу кількість робіт – 98. Переважна більшість робіт стосувались проблеми збереження біорізноманіття та стану зелених насаджень на локальному рівні. Зміна клімату є найменш охопленою тематикою, що може свідчити про відсутність розуміння значущості проблеми зміни клімату школярами.

Категорія № 4: забруднення довкілля внаслідок накопичення змішаних відходів – шляхи зменшення побутових відходів, їх переробка та повторне використання. 40 робіт були присвячені проблемі відходів, сталого поводження з ними. У роботах надавались приклади сталих практик у громадах по відношенню до сортування відходів, їх вторинного використання. Роботи у цій категорії засвідчили глибоке розуміння проблем, які виникають внаслідок неправильного поводження з твердими побутовими відходами, їх накопиченням та відсутністю сортування.

Категорія № 5: Соціальна екологія – роль людини в захисті природи, відповідальне споживання та еко-

логічна етика. У даній категорії було виділено всього 12 робіт.

Головні висновки. Активізація дослідницької діяльності школярів при формуванні екологічної компетенції можливо через їх залучення до різноманітних конкурсів. Формат проведення конкурсів повинне відповідати сучасним тенденціям розвитку суспільства та молодіжних субкультур. Практичний багаторічний досвід організації та проведення конкурсів на екологічні тематики для школярів дозволив наступні висновки:

1. Добровільність участі школярів є запорукою того, що учасниками стануть виключно ті, кому екологічні проблеми дійсно близькі та хто вже замислюється над збереженням довкілля та має певний рівень екологічної свідомості та екологічної культури.

2. Важливим є побудова комунікаційної стратегії з використанням соціальних мереж для поширення інформації про конкурс.

3. Конкурс відеоробіт на екологічну тематику є перспективним та сучасним форматом конкурсу, який відповідає молодіжному захопленню та моді фіксувати все на відеокамеру та поширювати у соціальних мережах.

Перспективи використання результатів дослідження. Запропонована комунікаційна модель може бути використана при проведенні інших конкурсів для школярів. Ідеї конкурсу відеоробіт для школярів на екологічну тематику може бути використана як для інших тем, так й для більш специфічних тем, наприклад конкурс виключно про проблеми поводження з відходами.

Література

1. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Павлова Т. С. Формування екологічної компетентності молодших школярів: діяльнісний підхід. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2024. № 1. С. 42–51.
3. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Методологічні засади формування екологічної компетентності школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2022. Т. 2, № 26. С. 140–152.
4. Карук І. В. Екологічна освіта та виховання дошкільників як пріоритетний напрям розвитку культури європейського суспільства. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 9 (23). С. 320–329.
5. Мороченець О. В. Формування екологічної компетентності молодших школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*. 2024. № 102. С. 69–72.
6. Скакодуб Т., Блеч Г. До проблеми формування екологічної компетентності у школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. Т. 114, № 2. С. 101–129.
7. Трутень А. В., Толочко С. В. Інноваційні методи та технології у формуванні екологічної компетентності в учнів старших класів. *Вісник науки та освіти (Серія: Філологія, Педагогіка, Соціологія, Культура і мистецтво, Історія та археологія)*. 2024. Т. 5 (23). С. 1525–1540.
8. Казьмірчук Н., Карук І., Стахова І. Інноваційні технології формування екологічної культури: європейський тезаурус. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 6 (24).
9. Чашечникова О., Ольшанська А. Нові формати проведення конкурсів з математики та фізики як один із шляхів подолання освітніх втрат. *Актуальні питання природничо-математичної освіти: збірник наукових праць*. 2024. Вип. 1 (23). С. 194–200.
10. Скрипник С., Федчук І. Особливості впровадження мобільного навчання на уроках «Біології і екології» у 10 класі. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2023. № 2 (10). С. 114–120.
11. Тихомирова Т.С., Шестопалов О.В., Новожилова Т.Б., Босюк А.С., Чікірякін К. В. Використання інструментів «Kahoot!» в освітній діяльності для формування екологічної культури та екологічної свідомості молоді. *Інтегровані технології та енергозбереження*. 2025. № 1. С. 119–129.
12. Белан В.Ю. Використання технологій змішаного навчання для підготовки студентів екологічних спеціальностей на прикладі Національного транспортного університету. *Екологічна безпека та раціональне природокористування: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, 14 листопада 2024 р. Житомир: Житомирська політехніка*, 2024. С. 275–278.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 15.12.2025